

Nüfus ve Planlama

Meryem Koncak Doğruer¹

Özet

Nüfus, belirli coğrafi sınırlar dahilinde bir arada yaşayan bireylerin toplam sayısı olarak tanımlanabilir. İnsanların yaşam için uygun alanlara erişimleri kısıtlıdır; bu nedenle, yaşam kalitesini yükseltmek ve kaynakları en uygun şekilde kullanmak için nüfus planlaması kritik bir öneme sahiptir.

Demografi, gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel trendlerin hem sebeplerini hem de sonuçlarını etkileyen önemli bir faktördür (O’neill et al., 2001). Global ölçekte gerçekleşen birçok değişiklik, doğrudan veya dolaylı olarak nüfus dinamikleriyle bağlantılıdır. Örneğin, iklim değişikliği, enerji talebi, kentleşme, ulaşım sistemleri, tarım ve gıda güvencesi, fakirlik gibi birçok konu, nüfusun evrimiyle yakından ilişkilendirilebilir. Nüfus artış hızının en yüksek olduğu ülkeler genellikle ekonomik olarak daha dezavantajlıdır. Bu durum kaynakların sınırlı olması ve nüfus artışının bu kaynakların üzerinde oluşturduğu baskılarla doğrudan ilişkilidir.

Teknolojik ve ekonomik ilerlemeler tarihsel süreçte nüfus değişimlerini doğrudan etkilemiştir. İnsanlık tarihinin başlangıcında, göçebe yaşam ve avcılık gibi ekonomik aktiviteler nüfusun sınırlı olmasını gerektirmiştir. Avcı topluluklarının sınırlı kaynaklara erişimi, nüfusun kontrollü olmasını gerektiren bir durum yaratmıştır (Malthus, 1798). Bununla birlikte, tarımın başlaması ve yerleşik yaşama geçiş, nüfusun hızla artmasına neden olmuştur.

Sanayi Devrimi, nüfus artışında kritik bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 1850 yılında yaklaşık 1 milyar olan dünya nüfusu, günümüzde 7.8 milyara yaklaşmıştır, öngörüler 2030’da 8,6 milyar ve 2050’de 9,8 milyar insanın Dünya’da yaşayacağını belirtmektedir. Bu beklentiler, gelecekteki politikaların ve planların şekillendirilmesi için nüfus projeksiyonlarının hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Nüfus projeksiyonları, kalkınma hedefleri, demografik planlama ve şehirleşme stratejilerinin oluşturulmasında temel bir araçtır.

---

1 Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Beşerî ve İktisadi Coğrafya, meryem.dogruer@istanbul.edu.tr, ORCID:0000-0002-6825-5486

1. NÜFUS VE PLANLAMA

Nüfus, belirli coğrafi sınırlar dahilinde belirli bir zaman diliminde yaşayan bireylerin toplamını ifade eder. Demografi, toplumların nüfus yapısını (sayısal ve özellik bakımından) inceleyen bilim dalıdır. Demografik araştırmalar, istatistiksel veriler, nüfus sayımları, anketler ve projeksiyonlar aracılığıyla toplumların nüfus yapısına dair detaylı bilgiler sunar (Aksu, 2011:220).

Tarih boyunca, ülkelerin nüfus yapısı birçok değişken tarafından etkilenmiştir. Doğum ve ölüm, yaşamın temel unsurlarını oluşturur ve bir ülkenin nüfus dinamizmini belirleyen ana faktörler doğum ve ölüm oranları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bu fark, doğal nüfus artış oranını belirler. Bölgesel nüfus dinamikleri, doğal afetler, salgınlar, iç çatışmalar veya ekonomik krizler gibi olumsuz etkileyici faktörlerin yanı sıra, endüstriyel ve ekonomik gelişmeler gibi olumlu çekici faktörlerle de şekillenebilir Ayhan, 2019:68).

Tarihsel süreçte, savaşlar veya salgınlar nedeniyle nüfus azalma eğilimi gösterirken, günümüzde genel olarak bir nüfus artışı trendi gözlemlenmektedir. Bu artışa sebep olan başlıca faktörler şunlardır:

- Düşük Eğitim ve Sanayileşmiş Toplumlar

Sosyal ve ekonomik refah insanları kontrollü şekilde nüfus artışına itmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olduğu gelişmemiş ülkelerde ve tarım toplumlarında nüfus planlamasına dair bilgiler yoktur ve işgücüne ihtiyacı fazlalığından nüfus artışı daha hızlıdır. Buna mukabil sanayileşmiş ve eğitim seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda nüfus artış hızı düşüktür.

- Düşük Evlilik Yaşı

Bir toplumda evlilik yaşının düşük olması o toplumda doğacak çocuk sayısının fazla ve nüfus artışının hızlı olacağını işaretler daha önceden değinildiği gibi gelişmekte olan tarım toplumlarında eğitim seviyesinin düşük olduğu alanlarda küçük yaşta evlilik görünmekte ve bu durum doğurganlığı artırıcı etkiye sahiptir.

- Gelişen Teknoloji, Sağlık ve Hijyen Koşulları

Tıpta meydana gelen gelişmeler ile doğum ölümlerinin azalması, salgın hastalıkların sebep olduğu ölümlerin önüne geçilmesi nüfus artış hızını tetiklemiştir. Gelişen teknoloji ile insan gücüne ihtiyacı az olması ve insanları yıpratıcı işlerin azalması ortalama yaşam beklentisini arttırmış, bu durum nüfus artışını doğrudan etkilemiştir. Nihai olarak ekonomi, sağlık gibi alanlarda meydana gelen gelişmeler nüfusu artırıcı yönde etkilemiştir.

Nüfus kestirimlerinde;

- Mevcut Nüfus verisi
- Doğum Oranları
- Ölüm Oranları
- Net Göç Oranları
- Demografik Yapı: Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Gruplarına göre dağılımı
- Tarihsel Nüfus Değişim Verileri
- Sosyo-Ekonomik Faktörler
- Sosyal ve Politik Değişimler: Savaş gibi olayların nüfusa etkisi
- Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Koşulları
- Kültürel ve Dini Normlar
- Teknolojik Değişiklikler

Bütün bu maddeler nüfus tahminleri yapılırken dikkate alınan ve alınması gereken temel unsurlardır.

Nüfus öngörüsü yapılırken başvurulan veri yöntemleri üç ana kategoride toplanabilir:

1. Matematiksel tekniklerle oluşturulan nüfus öngörülleri.
2. Demografik faktörlere dayalı nüfus projeksiyonları.
3. Ekonomik metotlarla hazırlanan nüfus tahminleri.

Ülkelerin nüfuslarındaki artış, bazen avantajlar sağlasa da genellikle zorluklarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Şehirleşme süreçleri, nüfus hareketleri ile yakından ilişkilidir ve bu hareketler, bölgesel sosyal, ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak dalgalanmalar gösterebilir (Doğan Sertkaya, 2009:1).

Nüfus yapısında meydana gelen değişiklikler, ekonomik gelişim için bazen bir fırsat penceresi oluşturabilir. Artan nüfus trendleri doğru planlandığında, bu artışlar kontrol altında tutulabilir veya ekonomik avantajlara dönüştürülebilir.

Yüksek doğum oranlarının olduğu dönemlerde doğan bireylerin iş gücüne katılım süreçlerini tanımlayan demografik fırsat penceresi kavramı, demografik değişim sürecinin belirli aşamalarında öne çıkar. Bu pencere, genç nüfusun iş gücüne katılımının zirve yaptığı dönemleri ifade eder (Tansel, Hoşgör, 2010:102-103) ve bir ülkenin tarihinde genellikle sadece

bir kez yaşanır. Bu nedenle, bu dönemin doğru yönetilmesi ve fırsatların en iyi şekilde değerlendirilmesi kritik öneme sahiptir.

Nüfus, bir ülkenin ekonomik, politik ve sosyal potansiyelini etkileyen bir faktördür. Zira nüfus; ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan bir ülke için güç kaynağı olarak düşünülebilir. Bu potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi, doğru nüfus projeksiyonlarına ve etkili nüfus politikalarına bağlıdır.

Gelecekteki nüfusla ilgili tahminler, şehir planlamasından ulaşım ve sağlık hizmetlerinin organizasyonuna, su ihtiyaçlarının karşılanmasından doğal kaynakların yönetimi ve korunmasına kadar birçok alanda kritik bir öneme sahiptir. Bu projeksiyonlar, ekonomik yenilikler ve kentleşme trendleriyle birlikte geniş bir uygulama yelpazesi sunmaktadır. (Rayer, 2008).

Nüfus politikalarının çeşitli tanımlamaları mevcuttur. Bunlardan biri hükümetlerin nüfus büyüklüğünü, artışını, azalışını ya da dağılımını etkilemek için aldıkları tedbirler bütünüdür.

Genelde nüfus stratejilerinin odak noktası, nüfusun yönetilmesi ve kontrol edilmesi üzerinedir (Doğan, 2011:294). Pratikte üç ana nüfus politikası türü mevcuttur (Doğan,2011:296).

- Nüfus büyüme oranını teşvik eden yaklaşımlar (Pronatalist Stratejiler).
- Nüfus büyüme oranını sınırlamayı hedefleyen yaklaşımlar (Antinatalist Stratejiler).
- Nüfusun kalitesini ve miktarını geliştirmeyi amaçlayan politikalar.

Pro-natalist Politikalar; doğum oranlarını teşvik ederek nüfusun hızla artmasını amaçlar. Çeşitli finansal teşvikler, ebeveynlere verilen doğrudan yardımlar, ücretsiz sağlık hizmetleri veya eğitim fırsatları bu tür politikaların örnekleri arasında yer alır. Düşük doğurganlık oranına sahip ülkelerde, nüfusun sürdürülebilir bir seviyede kalmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Anti-natalist Politikalar; nüfus artışını kontrol altında tutmayı ve doğum oranlarını azaltmayı hedefler. Aile planlaması, doğum kontrol yöntemlerine erişim, cinsiyet eşitliği ve kadınların eğitimi bu tür politikaların örnekleri arasında bulunabilir. Amacı, özellikle hızla büyüyen nüfusa sahip ülkelerde, nüfus artışını sürdürülebilir bir seviyeye çekmektir.

Nüfusun Nitelik ve Niceliğini İyileştirme Politikaları; toplumun genel yaşam kalitesini yükseltmeyi ve bireylerin sosyal ve ekonomik potansiyellerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Eğitim, sağlık hizmetleri, mesleki eğitim programları ve cinsiyet eşitliği gibi faktörlere odaklanarak, nüfusun hem niceliksel hem de niteliksel olarak geliştirilmesini hedefler.

Nüfus projeksiyonları, geleceğe yönelik politika kararları alırken kritik bir role sahiptir. Bu projeksiyonlar, mevcut ve geçmiş nüfus trendlerinin analiziyle oluşturulan, gelecekteki olası nüfus yapıları hakkında bilgi sağlar. Bu analizler, basit tahminlerden daha kapsamlıdır; çünkü mevcut durumun devam edeceği varsayımına dayanarak ya da benzer demografik değişimleri daha önce yaşamış ülkelerin deneyimlerinden yola çıkarak hazırlanır. Nüfus projeksiyonlarının önemli bir amacı, nüfus artışının çevresel ve sosyal etkilerini öngörerek, bu etkileri minimize edecek politikaların tasarlanmasına yardımcı olmaktır.

Nüfus projeksiyonları, enerji ihtiyacı, besin tedariki ve iklim değişikliği gibi çeşitli konularda önemli bilgiler sunar. Notestein'in 1945'te yaptığı ilk küresel nüfus tahmini bu alanda bir dönüm noktası olmuştur. Bu projeksiyonların liderliği ve geliştirilmesi konusunda, Amerika Birleşik Devletleri Nüfus Sayım Bürosu, Dünya Bankası ve Uluslararası Uygulamalı Sistemler Analizi Enstitüsü önemli katkılarda bulunmuştur (O'neill ve ark., 2001).

Nüfus projeksiyonları sayesinde çeşitli politikalar geliştirilip planlar hazırlanmaktadır. Yerel ve küresel ölçekte meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasal değişiklikler bu durumu zorunlu kılmaktadır. Nüfus politika ve planlamaları ülke ya da bölge çapında değişiklik gösterebilmektedir. Nüfus verilerinin ülke ya da bölge çapında gerekli olduğu birçok alan vardır bunlar;

- Nüfus bilgisi baz alınarak enerji üretim ve dağıtımı, trafo ihtiyacı konusunda gereklilik
- Nüfus verilerine dayanarak tahmini su gereksinimi ve su dağılımının yapılması
- Çöp depolama ve kanalizasyon gibi şehir alt yapılanmasının belirlenmesi
- Doğal nüfus artışından kaynaklanan aktif nüfustaki işsizlik oranının belirlenmesi, yeni iş olanaklarında ihtiyaç duyulan çalışan sayısının saptanmasıdır (Selçuk Ayhan, 2014)
- Nüfus verilerine göre şehrin planlanması, fuar, panayır, mezarlık alanları, yeşil alanların düzenlenmesi, okulların dağılımının belirlenmesi
- Nüfus verilerine göre karar verilecek diğer bir önemli fonksiyon çalışma alanlarıdır. Bölgesel iş merkezi alanları, organize sanayi alanları, konut dışı alanlar, tarım alanlarının büyüklüğü oranında aktif nüfus içerisinde çalışma için kaç kişiye ihtiyaç olduğunun tespiti ve her

bölgeye ne kadar düştüğünün tespiti ile işsizlik sorununun çözümü (Selçuk,2014).

- Özellikle şehir planlama açısından en önemli ihtiyaçlardan birisi ulaşımın artan nüfusun taleplerini karşılayabilmek için özellikle büyükşehirlerde artan nüfus ve güç alımlarının karşısında insanların ulaşım taleplerinin giderilebilmesi. Örneğin; deniz yahut kara gibi hangi ulaşım türünü ihtiyacı olduğunun tespiti
- Sağlık kuruluşlarını artırma hususunda ihtiyaç duyulması
- Eğitim olanaklarının geliştirilmesi gibi birçok alanda planlamalarda nüfus kriteri baz alınmaktadır.

Nüfus projeksiyonlarının sağladığı bilgilere dayalı olarak geliştirilen politikalar ve planlar, bir ülkenin sürdürülebilirliği ve bütüncül bir kalkınma yaklaşımı için hayati önem taşımaktadır. Bu planlamaların amacı, nüfus dinamiklerini gözeterek toplumun tüm kesimlerine eşit, adil ve kaliteli hizmet sunabilmektir. Doğru bir nüfus analizi hem mevcut nüfusa hem de gelecekteki nesillere dönük olarak enerjiden sağlığa, eğitimden ulaşımına kadar birçok sektörde etkin ve verimli politikaların geliştirilmesine olanak sağlar. Bu yüzden, nüfus tahminlerine dayanarak yapılan planlamalar, şehirselleştirme ve kırsal yapılanmanın yanında ekonomik ve sosyal ilerlemenin de ana unsurlarından birini oluşturur.

2. SONUÇ

Yeryüzünde doğal kaynakların sınırlı olması yaşam için elverişli alanların sınırlılığı ile insanları bu yaşamı dengede tutabilmesi birtakım planlamaları zorunlu kılmaktadır. Nüfus stratejileri, bir ulusun iş olanakları, öğrenim, sağlık hizmetleri, emniyet ve şehirleşme yaklaşımlarını doğrudan etkiler.

Ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan geliştirecekleri planlarda temel unsur nüfustur. Geleceğe yönelik nüfus öngörülere devlet planlarında önemli bir rol üstlenmektedir. Nüfus projeksiyonları, sosyoekonomik stratejilerin oluşturulmasında kritik bir rol oynar ve sektörlerin ihtiyaç duyduğu potansiyel üretici ve tüketici demografisini belirlemekte esastır. Nüfus projeksiyonu, gelecekteki doğum, ölüm ve göç eğilimlerine ilişkin varsayımlarla gelecekteki nüfus yapısına dair öngörülerde bulunma sürecidir. Bu projeksiyonlar, genel olarak ülke çapında olabileceği gibi, bölgesel, şehir veya belirli idari yapıları temel alarak da hazırlanabilir. Toplumun meydana getiren bireyin iyi bir yaşam standardına sahip olması ve bunun için yapılan çalışmalarda yine temel alınan toplumun nüfus yoğunluğudur. Aynı zamanda gelişmişlik düzeyini belirleyen nüfus verileri geleceğe yönelik net politikalar

belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir. Nüfus projeksiyonlarından elde edilen politikalar ile toplumun yaşam kalitesini arttıracak çalışmalar planlanmaktadır. Bu planlar; şehir yapılaşmasından başlar, ekonomi, sağlık, eğitim, ulaşım, enerji, gibi birçok alanı kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, L. (2011), Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Analizleri, Sosyoloji Konferansları, Dergi Park, Sayı.25 s.219-311
- Ayhan, F.(2019) Esenyurt İlçesinde Nüfusun Gelişimi ve Bu Gelişimde Rol Oynayan Etmenler, Kent Akademisi, cilt:12 Sayı:1
- Can, N., Özer, M. (2012) Demografik Fırsat Penceresi ve Türkiye, Ankara, Atılım Üniversitesi Siyasi ve Ekonomik Araştırmalar Laboratuvarı, 2012.
- Doğan, M. (2011) Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 23, s.293-307
- Doğan Sertkaya, Ö. (2009). Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 20, ss: 1-19
- Gürsoy Çuhadar,S., Lordoğlu, L. (2016) Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı.54, s.63-80
- Kocaman, T. (2002), Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Kordinasyon Müdürlüğü,
- Malthus, T. An Essay on the Principle of Population, London,1789./ <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>
- O’Neill, B., Balk, D., Brickman, M., Ezra, M., (2001), A guide to global population projections, Demographic Research, Volume.4,Article.8, Pages.203-288
- Rayer, S. (2008) Population forecast errors,a primer for planners, Journal of Planning Education and Research, Number.27,
- Selçuk Ayhan, İ. (2014) Şehir Planlamada Nüfus Kavramı ve Tahminlerde Kullanılan Matematiksel Yöntemler, Artium, Cilt.2, Sayı.2.191-206